

Одержано 07.03.2018.

УДК 378(091)(477.51-21Ніжин) «1840/1875»

*Аліна Іваненко
(Чернігів)*

ПОЧЕСНІ ПОПЕЧИТЕЛІ НІЖИНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ БЕЗБОРОДЬКО (1820-1875 рр.)

Метою даного дослідження є визначення повноважень почесних попечителів та з'ясування їх внеску у діяльність Ніжинської вищої школи. Повноваження почесного попечителя Ліцею були досить значними згідно із Статутом 1840 р., який мав, насамперед, опікуватися його фінансовим і господарським становищем. Обов'язки почесного попечителя Юридичного ліцею послідовно виконували нащадки фундаторів Ніжинської вищої школи князя О. Безбородька і графа І. Безбородька по жіночій лінії граф О. Кушельов-Безбородько, його син граф Г. Кушельов-Безбородько та чоловік сестри останнього граф О. Мусін-Пушкін, які повсякчас надавали значну підтримку навчальному закладу.

Ключові слова: *Ліцей, попечитель, Безбородько, Ніжин, статут.*

Перша половина правління імператора Олександра I була позначена зростанням уваги до освіти. У 1802 р. було створено Міністерство народної освіти, а в його складі – Головне управління училищ, яке розробило програму розвитку народної освіти в імперії. У 1804 р. був затверджений університетський Статут, згідно з яким надалі розбудовувалася система вищих навчальних закладів [27; 28; 29; 3; 4; 5].

Діяльність Міністерства народної освіти та Головного управління училищ спонукала багатьох можновладців до фінансування новостворених навчальних закладів [1, с.155 – 156]. Саме до цього періоду відноситься заснування Ніжинської вищої школи, яка виникла завдяки щедрим жертвам представників відомої козацько-старшинської, а згодом дворянської родини Безбородьків.

О. Безбородько народився у Глухові в родині генерального писаря Української козацької держави А. Безбородька 14 березня 1747 р. (за деякими джерелами 17 березня 1745 р.). Про його дитинство відомостей практично не збереглося; відомо лише, що батько сам навчав сина грамоті, поступово переходячи від букваря до «Часослова» і, нарешті, до «Псалтиря» [10, с.17].

О. Безбородько продовжив навчання у Києво-Могилянській академії, проте Є. Карнович свого часу стверджував, що ім'я його не згадується у списках випускників, відтак він не закінчив повного курсу у цьому навчальному закладі [9, с.213]. У 1765 р. О. Безбородько вступив на службу у чині бунчукового товариша до канцелярії графа П. Румянцева, президента Другої Малоросійської колегії [10, с.17].

Більшість біографів захоплено констатують, що О. Безбородько блискуче знав декілька іноземних мов, але практично ніхто не пояснює, де він їх опанував. Коли О. Безбородько перебрався до столиці імперії, володіючи з іноземних мов лише латиною, його «першою турботою ... було навчитися французької» [21]. Із завидною запозятістю він узявся за справу і протягом двох років вивчив спочатку французьку, а потім і німецьку та італійську мови. З цього приводу у біографічному нарисі Є. Карновича знаходимо ущипливий коментар: «Вивчивши французьку чудово, говорив, однак, не добре та із запинками», російською ж «усе життя говорив з малоруським акцентом» [9, с. 216–217; 10, с. 18].

Французький посланник граф Сегюр склав наступну думку про О. Безбородька: «Приховує тонкий розум під важкою зовнішністю, володіє всіма якостями, необхідними для його посади; працелюбний, має досвід у веденні справ, вкрадливий, виверткий, послужливий; людина, для якої немає нічого складного – він прекрасно знає свою государиню, схвалює всі її помисли й усуває всі перешкоди» [9, с.234]. Завдяки цим якостям О. Безбородько у 1775 р. став секретарем Катерини II. Відтак коло його службових обов'язків суттєво розпросторилося, до того ж, О. Безбородько виконував численні особисті доручення імператриці [10, с. 19].

У січні 1782 р. Катерина II доручила у його «точне ведення і нагляд Поштовий департамент», яким він керував до кінця свого життя. Є. Карнович з цього приводу зауважив: «Треба віддати йому належне – він вніс у це управління порядок обдуманого і послідовного удосконалення» [9, с. 236]. О. Безбородько вивчив устрій пошти у Західній Європі й узяв за зразок французьку, поліпшив міжнародні поштові зносини, прагнув облаштувати якомога більшу кількість поштамтів «для зручного сполучення між усіма місцевостями Росії» [9, с. 210].

Наприкінці 1782 р. обставини змусили О. Безбородька змінити профіль своєї діяльності. Катерина II долучила його до «рассуждений о приумножении государственных доходов» [6, с.88]. Певне, робота у цьому напрямку, «вплоть до учреждения в стране Заемного банка», проходила вдало, бо саме вона принесла О. Безбородьку численні маєтності в Україні після остаточної інкорпорації Гетьманщини до складу Російської імперії [6, с.90].

На початку березня наступного 1783 р., після смерті графа М. Паніна, відбулися службові переміщення у головному дипломатичному відомстві країни. Перше місце, із званням віце-канцлера, зайняв І. Остерман, проте на друге у лютому 1784 р. було призначено саме О. Безбородька. «Во Всемилостивейшем уважении ревностной службы и многих трудов означенного лица, – зазначалося в указі, – пожаловали мы его в наши тайные советники, повелевая ему быть вторым присутствующим в Коллегии иностранных дел» [6, с.100]. А ще через десять місяців він отримав титул графа й посів місце «радника з міжнародної стратегії», постійно тримаючи у полі зору також інші питання, зокрема діяльність Поштового департаменту [12].

О. Безбородько мав широкі зв'язки у наукових та мистецьких колах. Разом з В. Рубаном він у 1777 р. видав «Краткую летопись Малой России с 1506 по 1776 год». Йому належала унікальна колекція творів європейських художників, які згодом поповнили зібрання Ермітражу.

У 1797 р. О. Безбородько був «пожалуваний канцлером» і князівським титулом, але невдовзі занеміг й 16 квітня 1799 р. помер у Петербурзі. Він був похований в Олександро-Невській лаврі з надзвичайною пишнотою, хоча і висловлював за життя прохання про скромну поховальну церемонію. Цікаво, що новий імператор Павло I, попри його слова щодо вагомих послуг О. Безбородька для російської корони, був відсутній під час його поховання [9, с. 300 – 301; 10, с. 22; 25, с. 150].

Біографи відзначають, що у порівнянні з іншими царедворцями О. Безбородько «сам не вів інтриг і з усіх найнесприятливіших про нього відгуків не видно, щоб він коли-небудь рив яму іншому, тому, мабуть, і сам не потрапляв до неї, хоча й часто знаходився майже на самому краєчку. Іншою хорошою якістю Безбородько була його незлобивість» [9, с.302].

Беручи участь у слідстві у справі О. Радіщева, він «за вродженим... м'якосердям» не давав ходу багатьом обтяжливим обставинам. За словами сина О. Радіщева, О. Безбородько клопотався згодом про помилування його батька перед імператором Павлом I. Крім того, біограф О. Безбородько Є. Карнович слушно зауважив, що він «сприяв загальному ходу освіти в Росії» [9, с.263-265]. Історія заснування Ніжинської вищої школи – яскраве тому підтвердження.

Як відомо, князь О. Безбородько – один із найзаможніших вельмож свого часу, не залишив офіційного заповіту, проте в його паперах зберігся датований останнім роком життя документ під назвою «Записка для составления духовного завещания», згідно з якою спадкоємцем О. Безбородька став його брат І. Безбородько.

І. Безбородько народився у маєтку в с. Стольному на Чернігівщині 16 лютого 1756 р. У віці 16 років він вступив на військову службу. Поза всяким сумнівом, авторитет і протекція О. Безбородька були далеко не останнім чинником у кар'єрі молодшого брата: в 1785 р. тридцятирічний І. Безбородько був уже бригадиром, членом провіантської комісії. Але «бюрократическое и счетное начальствование» було не до снаги І. Безбородьку, і під час російсько-турецької війни 1787 – 1791 рр. він під проводом О. Суворова брав участь у штурмі фортеці Ізмаїл [24, с.155]. І. Безбородько командував четвертою і п'ятою колонами лівого флангу, на долю якого випав «самый важный и опасный подвиг: им приходилось быть впереди, подавать первым пример самоотвержения и отважности прочим». О. Суворов у доповідній записці імператриці Катерині II про штурм фортеці Ізмаїл згадав про «мужественное самоотвержение» бригадира І. Безбородька. За участь у цій військовій кампанії 25 березня 1791 р. він був нагороджений орденом Св. Георгія III ступеня і золотою шпагою. І. Безбородько міг назавжди залишитися в тіні свого видатного старшого брата, проте доля розпорядилася інакше: саме з його іменем пов'язане відкриття вищого навчального закладу в Ніжині [22, с. 12].

У сьомому пункті «Записки для составления духовного завещания» О. Безбородько доручив своєму спадкоємцю за рахунок прибутків з його маєтностей «отлагать и вносить в ломбард в первые пять лет [после его смерти] по 10 тыс. рублей ежегодно, а в следующие за ними восемь лет по 20-ти тысяч ежегодно же. Проценты с этого капитала назначались на содержание богаделен для престарелых и увечных, где угодно будет правительству приказать».

Проте цей пункт «Записки» залишався невиконаним аж до 1805 р., коли граф І. Безбородько звернувся з поясненнями до імператора Олександра I. Пославшись на «разные обстоятельства домашние», він попросив дозволити внести суму одразу за шість років з відсотками, а в подальші сім років зобов'язувався вносити по 20 тис. крб. Але оскільки в «Записке» покійного князя О. Безбородька не було сказано, на який саме заклад мали виділятися відсотки від вкладених коштів, граф І. Безбородько висловив побажання, щоб вони були використані в «Малороссии – отчизне покойного князя» на облаштування Училища вищих наук. Водночас граф виділив місце з садом, матеріали для спорудження його будівлі у м. Ніжині Чернігівської губернії. Крім того, він зобов'язався виділяти щорічно навчальному закладу по 15 тис. крб. і порушив клопотання про присвоєння йому імені князя О. Безбородька [7, с. 449-451; 18, с.3; 11, с.4; 14, стб.425-428].

За словами сучасника, князя І. Долгорукова, Ніжин було обрано для облаштування навчального закладу тому, що «князь Безбородко очень привязан был к Нежину, хотел тут построить для себя дом и в нем перестать жить так, как Разумовский скончался в Батурине; но предположения человеческие суетны: князь умер на Неве, а в Нежине, вместо дома для него, подымает брат его колоссальное здание для распространения наук и художеств» [8, с. 311]. Крім того, поблизу у селах Вертіївка та Носівка знаходились маєтки графа І. Безбородька, прибутки з яких були призначені для фінансування закладу. Звідти також було простіше доставляти матеріали для будівництва навчального корпусу.

29 липня 1805 р. на клопотанні І. Безбородька з'явилася власноручна резолюція Олександра II: «Быть по сему, а училищу именоваться Гимназией высших наук князя Безбородко». Невдовзі було оприлюднено й імператорський указ:

«1. Поставить в главном зале собрания сего Училища бюсты обоих учредителей оною с надписью, что сие сделано от нас им в память. Бюсты сии будут залогом общей признательности к столь похвальному подвигу, предпринятому ко благу Отечества.

2. Предав тиснению прилагаемое при сем прошение, издать оно во всенародное известие.

3. Привести в исполнение все распоряжения, графом Безбородко учиненные, в точной сообразности с его волею, возложить на Министерство народного просвещения» [14, стб.425].

На жаль, І. Безбородько не дожив до відкриття гімназії. Він помер у Санкт-Петербурзі 3 червня 1815 р., назавжди увічнивши «имя свое не только в возрожденной им к новой

умственной жизни Малороссии, но и в целой России» [24, с.157]. У графа не було синів – лише дві дочки. Одна з них була дружиною князя А. Лобанова-Ростовського, інша – графа Г. Кушельова. В останньому подружжі народився син Олександр, який став найближчим спадкоємцем графа І. Безбородька по жіночій лінії. Пізніше йому «повелено було именным Высочайшим указом называться впредь графом Кушелевым-Безбородко, во уважение к отличному служению покойного князя Безбородко, на пользу и славу отечества всю жизнь посвятившего, дабы знаменитая заслугами фамилия сея с кончиною последнего в роде не угасла, но паки обновясь, пребыла навсегда в незабвенной памяти российского дворянства» [19, с.77-78].

18 квітня 1820 р. був оприлюднений рескрипт «Об учреждении в Нежине Гимназии высших наук Князя Безбородко», в якому зазначалося:

1. «Училище сие согласно с последовавшим о нем в 29 день июля 1805 года повелением моим, именовать Гимназиею высших наук князя Безбородко;

2. В сообразность с целью такого заведения, учредить оное на одинаковых с Ярославским Демидовским высших наук училищем правах в отношении к чиновникам и воспитанникам оногo; в рассуждении же учения – на основании, предположенном Главным училищ правлением;

3. Во уважение отличного для пользы общественной подвига, покойным князем Безбородко, также братом его графом Безбородко, равномерно и ныне внуком их графом Кушелевым-Безбородко учиненного, в доставлении способов к основанию столь важного учебного заведения, предоставит графу Кушелеву-Безбородко, представляющему ныне лице основателя оногo, носить звание почетного попечителя Гимназии и по нем иметь оное всегда старшему в роде его. Сношения его с Гимназией и начальством училищным определены будут уставом Гимназии, который представят мне на утверждение;

4. Гимназии высших наук князя Безбородко состоять под непосредственным ведомством попечителя Харьковского учебного округа» [14, стб. 1363 – 1364].

Характерною ознакою лицей, як навчальних закладів «особливого типу», був інститут почесного попечительства. Згідно зі Статутом 1840 р. значні повноваження належали почесному попечителю Ніжинського юридичного лицейу. Зокрема, він мав право «во всякое время ревизовать Лицей по всем частям его управления и свидетельствовать положение денежных сумм». Крім того, Рада і Правління Лицейу мали подавати йому «каждые полгода мемории о своих действиях ... и отчёты о суммах» [16, с.533; 21, стб. 34].

Після реорганізації Фізико-математичного лицейу в Юридичний почесним попечителем цього навчального закладу залишився граф О. Кушельов-Безбородько. Він довгий час перебував на дипломатичній службі у країнах Західної Європи, а у 1826 р. перейшов до Міністерства народної освіти. У 1833–1835 рр. О. Кушельов-Безбородько виконував обов'язки помічника директора Публічної бібліотеки. Часто виїжджаючи до своїх численних маєтків (він володів 20 тис. душ кріпаків), О. Кушельов-Безбородько не залишив помітного сліду в її діяльності. У квітні 1835 р. він вийшов у відставку, але у 1837 р. повернувся на державну службу у відомстві фінансів і державного контролю. З 1854 р. і до своєї смерті О. Кушельов-Безбородко обіймав посаду державного контролера [28, с. 158-175].

Цікаво, що спочатку О. Кушельов-Безбородько клопотався про найменування навчального закладу «Лицей», але йому було відмовлено, бо, мовляв, «учреждение вновь лицеев где бы то ни было не согласуется с общепринятою Главным правлением училищ системою народного просвещения в государстве» [2, с.6].

Він повсякчас надавав підтримку Ніжинському юридичному лицейу – подарував велику бібліотеку, що складалася здебільшого з класичних творів французької літератури, мінералогічний, фізичний та мінцкабінети, а у 1845 р. – картинну галерею. Водночас почесний попечитель допоміг облаштувати у навчальному корпусі церкву Св. Олександра на честь засновника Ніжинської вищої школи О. Безбородька. Ця думка пролунала під час освячення храму 22 червня 1824 р.: «Во благодарение и бессмертную память основателям сего знаменитого учебного заведения, а также сореовнателью их, внуку графу Александру Григорьевичу Кушелеву-Безбородко» [2, с.8-9].

Наступним попечителем навчального закладу став його син граф Г. Кушельов-Безбородько. Він народився 20 січня 1832 р. у Петербурзі, закінчив у 1850 р. Царськосельський Олександрівський лицей і служив у канцелярії Комітету міністрів Російської імперії [30].

Великий шанувальник шахів, Г. Кушельов-Безбородько влаштував у своєму будинку змагання шахістів, а у 1853 р. узяв участь у заснуванні Товариства любителів шахів. Він також пробував сили на ниві белетристики, почасти на українську тематику. У петербурзькому журналі «Пантеон» у 1856 р. Г. Кушельов-Безбородько опублікував повість «Сказочник: Отрывок из путевых записок Грицки Григоренко», ввівши до неї виконувану головним героєм-бандуристом пісню на вірш Т. Шевченка «Заворожи мене волхве...» зі спеціальною приміткою: «Стихи одного из малороссийских поэтов» (на той час ще діяла запроваджена імператором Миколою I заборона щодо Т. Шевченка «писати і малювати»). Ідентичний текст Г. Кушельов-Безбородько вмістив у книзі своїх нарисів та оповідань «Очерки и рассказы» (СПб., 1857).

У 1859 – 1862 рр. Г. Кушельов-Безбородько видавав у Петербурзі журнал «Русское слово», в якому у 1860 р. побачили світ дві рецензії на «Кобзаря» Т. Шевченка (спочатку російського поета М. Михайлова, а потім Д. Мордовця), здійснений М. Гербелем російський переклад «Катерини» Т. Шевченка та підготовлені О. Афанасьєвим-Чужбинським матеріали про часопис «Основа» та життя Т. Шевченка. На початку 1860-х рр. Г. Кушельов-Безбородько зустрічався в Лондоні з О. Герценом і навіть виділив кошти для «Вільної російської друкарні». Восени 1861 р. він підтримав петицію столичної інтелігенції на захист репресованого поета М. Михайлова.

Власним коштом Г. Кушельов-Безбородько опублікував книгу «Лицей князя Безбородко» (СПб., 1859) та укладені М. Костомаровим (вип. 1-2, 4) і О. Пипіним (вип. 3) збірники «Памятники старинной русской литературы» (СПб., 1860 – 1862). Він також видавав «Шахматный листок» (1859 – 1863) і був разом з І. Вернадським одним з фундаторів і очільників петербурзького Шахового клубу [26, с.546-547].

Ще у 1850 р. граф О. Кушельов-Безбородько повідомив міністру народної освіти: «Старший сын мой, граф Григорий, долженствующий, на основании устава Лицея князя Безбородко, быть после меня почетным попечителем оного Лицея, по случаю окончания курса учения в Императорском Александровском лицее и поступления в государственную службу, просил моего дозволения пожертвовать в пользу Лицея Князя Безбородко зоологический кабинет из двухсот изображений животных из картон-пиерра. Препроводив этот кабинет в Нежин, для приобщения к другим кабинетам Лицея князя Безбородко, уже прежде мною оному подаренным, я долгом счел о сем довести до сведения нашего Сиятельства, прилагая при сем и список этого кабинета» [13, с.176-178].

Коли після смерті батька Г. Кушельов-Безбородко обійняв посаду почесного попечителя, він придбав для бібліотеки Лицею низку автентичних рукописів М. Гоголя – першу редакцію першого тому «Мертвых душ», «Тарас Бульба», «Портрет» (обидві редакції), «Ігроки», «Тяжба», «Лакейская», «Театральный разъезд», а також 32 листи М. Гоголя до М. Прокоповича. Крім того, він замовив для Лицею копії портретів свого батька О. Кушельова-Безбородька, М. Гоголя, Н. Кукольника, Є. Гребінки [13, с.176-178].

Третій почесний попечитель Ніжинського юридичного лицю граф О. Мусін-Пушкін народився у 1824 р. Службу свою він почав у Міністерстві закордонних справ і в 1844 р був відряджений до місії в Штутгарті. У 1846 р. О. Мусін-Пушкін повернувся до Росії і надалі перебував на службі у Міністерстві народної освіти. У 1848 р. О. Мусін-Пушкін був затверджений почесним попечителем Петербурзьких Володимирського і Рождественського повітових училищ. У серпні 1856 р. він був призначений церемоніймейстером імператорського двору, а у листопаді 1861 р. – віце-президентом Придворної контори.

Після смерті графа Г. Кушельова-Безбородька, який не мав дітей, Ніжинський юридичний лицей залишився без почесного попечителя. Тим часом, сестра небіжчика, графиня Любов Олександрівна, дружина графа О. Мусіна-Пушкіна, після відмови її старшої сестри, Варвари Олександрівни Кочубей, від спадщини, зосередила у своїх руках усе майно сім'ї Безбородьків,

у тому числі й маєтки, якими забезпечувалося утримання Ніжинського юридичного ліцею. Тому саме вона у 1873 р. звернулася з клопотанням до міністра народної освіти «про испрошение Наивысшего разрешения на предоставление звания почетного попечителя Лицея Князя Безбородко мужу ее, графу Алексею Ивановичу Мусину-Пушкину, с переходом этого звания после его смерти на старшего в роде Мусиных-Пушкиных». Це клопотання 12 березня 1873 р. було задоволено [15, стб. 1772 – 1773].

На початку 1870-х рр. графиня Л. Мусіна-Пушкіна, як спадкоємиця О. Кушельова-Безбородька, та княгиня Є. Суворова-Римнікська – удова графа М. Кушельова-Безбородька, зробили щедрі пожертви на користь Ліцею, завдяки яким О. Мусін-Пушкін сподівався врятувати Юридичний ліцей, але доля його була вже фактично вирішена. Після реорганізації навчального закладу О. Мусін-Пушкін продовжував виконувати обов'язки почесного попечителя новоствореного Історико-філологічного інституту князя Безбородька [23, с. 178-180].

Отже, досить значними згідно із Статутом 1840 р. були повноваження почесного попечителя Ліцею, який мав, насамперед, опікуватися його фінансовим і господарським становищем. Обов'язки почесного попечителя Юридичного ліцею послідовно виконували нащадки фундаторів Ніжинської вищої школи князя О. Безбородька і графа І. Безбородька по жіночій лінії граф О. Кушельов-Безбородько, його син граф Г. Кушельов-Безбородько та чоловік сестри останнього граф О. Мусін-Пушкін, які повсякчас надавали значну підтримку навчальному закладу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Богданович М.И. История царствования императора Александра I и России в его время; в 6 т. СПб.: Типография Ф. Сушинского, 1869 – 1871. Т. 1. 539 с.
2. Бондар Н. Почесний попечитель Гімназії вищих наук у Ніжині граф Олександр Григорович Кушельов-Безбородько // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. Київ, 2010. Вип. 9 (12). С.5-10.
3. Высочайше утвержденный Устав Императорского Казанского университета // Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. Санкт-Петербург: Типография II Отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. Т. XXVIII. 1804–1805. С.607-626.
4. Высочайше утвержденный устав Императорского Московского университета // Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. Санкт-Петербург: Типография II Отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. Т. XXVIII. (1804–1805). С.570-589.
5. Высочайше утвержденный устав Императорского Харьковского университета // Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. Санкт-Петербург: Типография II Отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. Т. XXVIII. 1804–1805. С.589-607.
6. Григорович Н.И. Канцлер князь Александр Андреевич Безбородко в связи с событиями его времени; В 2-х томах. Санкт-Петербург: 1879. Т.1. 1747–1787. 649 с.
7. Григорович Н.И. Канцлер князь Александр Андреевич Безбородко в связи с событиями его времени; В 2-х томах. Санкт-Петербург, 1881. Т.2. 1788–1799. 742 с.
8. Долгорукий И.М. Славны бубны за горами, или путешествие мое кое-куда 1810 года. Москва: В Университетской типографии, 1870. 355 с.
9. Карнович Е.П. Замечательные и загадочные личности 18 и 19 столетий. Санкт-Петербург: Издание А.С. Суворина, 1884. 520 с.
10. Кучерявец В. Перший видатний державний муж Росії з українських уродженців: князь Олександр Андрійович Безбородько // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. Київ, 2010. Вип. 9(12). С.15-24.
11. Лавровский Н.А. Гимназия высших наук князя Безбородко в Нежине (1820 – 1832). Київ: Типография М.П. Фрица, 1879. 158 с.
12. Машкін О. Князь О.А. Безбородько на тлі своєї епохи: людина, воєначальник, адміністратор, політик URL: <http://kontrev.ho.ua/bibl/Mash63.html>.
13. Мей Л. Граф Г.А. Кушелев-Безбородко // Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. Санкт-Петербург, 1881. Отдел первый. С.176-178.
14. О заведении в Нежине Гимназии высших наук князя Безбородко // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения: В 3-х т.; 2-е изд. Санкт-Петербург: Типография В.С. Балашева, 1875–1876. Т. 1. Царствование императора Александра I. 1802 – 1825 гг. Стб. 425-428.

15. О назначении гофмейстера графа Мусина-Пушкина в звание Почетного попечителя Лицея князя Безбородко и о переходе сего звания в род графом Мусиных-Пушкиных // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Санкт-Петербург: Типография В.С. Балашева, 1877. Т. 5. Царствование императора Александра II. 1871–1873 гг. Стб. 1772–1773.
16. О правах Почетного попечителя Лицея князя Безбородко // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения: В 3-х т.; 2-е изд. Санкт-Петербург: Типография В.С. Балашева, 1875–1876. Т. 2. Царствование императора Николая I. 1825–1855 г. Отд.1: 1825–1839 гг. Стб. 533.
17. Об уставе и штате Лицея князя Безбородко, штате Нежинской гимназии // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения: В 3-х т.; 2-е изд. Санкт-Петербург: Типография В.С. Балашева, 1875–1876. Т. 2. Царствование императора Николая I. 1825–1855 гг. – Отд.2. 1840–1855 гг. – Стб. 30-47.
18. Петухов Е.В. Гимназия высших наук в Нежине. 1820–1832 (К 75-летию со дня основания). Исторический очерк. Санкт-Петербург: Типография В.С. Балашева и К. 1895. 61 с.
19. Петухов Е.В. Гимназия высших наук князя Безбородко в Нежине // Журнал Министерства народного просвещения. 1895. Ч. ССЦИ. Отд.2. С.72-129.
20. Полевой П. Граф Александр Григорьевич Кушелев-Безбородко // Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. Санкт-Петербург? 1881. Отдел первый. С. 158-175.
21. Речь, произнесенная в торжественных собраниях Лицея князя Безбородко и Нежинской гимназии в 1854 и 1855 уч. годах и историческая записка за 1854 – 1855 уч. год. Київ: Университетская типография, 1856. 30 с.
22. Сидоренко В. Людина, що «возродила Малороссию к новой умственной жизни»: граф Ілля Андрійович Безбородько // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. Київ, 2010. Вип. 9(12). С.11-14.
23. Сребницкий И.А. Граф А.И. Мусин-Пушкин // Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. Санкт-Петербург, 1881. Отдел первый. С.178-180.
24. Толбин В. Граф И.А. Безбородко // Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. Санкт-Петербург, 1881. Отдел первый. С.154-157.
25. Толбин В. Князь А.А. Безбородко // Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. Санкт-Петербург, 1881. Отдел первый. С.133-154.
26. Усенко П.Г. Кушелев-Безбородько Григорій Олександрович // Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2008. Т. 5: Кон – Кю. С.546-547.
27. Устав Императорского Виленского университета // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения: В 3-х т.; 2-е изд. Санкт-Петербург: Типография В.С. Балашева, 1875–1876. Т. 1. Царствование императора Александра I. 1802–1825 гг. Стб. 45-64.
28. Устав Императорского Дерптского университета // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения: В 3-х т.; 2-е изд. Санкт-Петербург: Типография В.С. Балашева, 1875–1876. Т. 1. Царствование императора Александра I. 1802–1825 гг. Стб. 631-634.
29. Устав Императорского Московского университета 5 ноября 1804 года // Периодическое сочинение об успехах народного просвещения. 1805. № 9. С.4-154.
30. ЦДІАК, Ф. 707, оп. 21, Спр. 189. Об определении коллежского асессора графа Кушелева-Безбородко почетным попечителем Лицея князя Безбородко, 1855 г., 13 арк.

REFERENCES

1. Bogdanovich, M. I. (1869 – 1871). «Istoriya tsarstvovaniya imperatora Aleksandra I i Rossii v ego vremya; v 6 t.», Т. 1, Sankt-Peterburg.: Tipografiya F. Sushinskogo, 539 p.
2. Bondar, N. (2010), «Pochesnyi popechytel Himnazii vyshchykh nauk u Nizhyni hraf Oleksandr Hryhorovych Kushelov-Bezborodko», Nizhynska starovyna: Zbirnyk rehionalnoi istorii ta pam'iatkoznavstva, Vyp. 9 (12), Kyiv, pp. 5 – 10.
3. «Vysochayshe utverzhdennyu Ustav Imperatorskogo Kazanskogo universiteta» (1830), Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii s 1649 goda, Sankt-Peterburg, Tipografiya II Otdeleniya sobstvennoy E. I. V. Kantselyarii, Т. XXVIII, 1804 – 1805, pp. 607 – 626.
4. «Vysochayshe utverzhdennyu ustav Imperatorskogo Moskovskogo universiteta» (1830), Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii s 1649 goda, Sankt-Peterburg, Tipografiya II Otdeleniya sobstvennoy E. I. V. Kantselyarii, Т. XXVIII, 1804 – 1805, pp. 570 – 589.
5. «Vysochayshe utverzhdennyu ustav Imperatorskogo Khar'kovskogo universiteta» (1830), Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii s 1649 goda, Sankt-Peterburg, Tipografiya II Otdeleniya sobstvennoy

E. I. V. Kantselyarii, T. XXVIII, 1804 – 1805, pp. 589 – 607.

6. Grigorovich, N.I. (1879), «Kantsler knyaz' Aleksandr Andreevich Bezborodko v svyazi s sobyitiyami ego vremeni; V 2-kh tomakh, Sankt-Peterburg, T.1. 1747 – 1787, 649 p.

7. Grigorovich, N.I., (1881), «Kantsler knyaz' Aleksandr Andreevich Bezborodko v svyazi s sobyitiyami ego vremeni; V 2-kh tomakh, Sankt-Peterburg, T. 2. 1788 – 1799, 742 p.

8. Dolgorukiy, I.M. (1870) «Slavny bubny za gorami, ili puteshestvie moe koe-kuda 1810 goda, Moskva, V Universitetskoy tipografii, 355 p.

9. Karnovich, E.P., (1884) «Zamechatel'nye i zagadochnye lichnosti 18 i 19 stoletiy», Sankt-Peterburg, Izdanie A.S. Suvorina, 520 p.

10. Kucheriavets, V. (2010) «Pershyi vydatnyi derzhavnyi muzh Rosii z ukrainskykh urodzhentsiv: kniaz Oleksandr Andriiovych Bezborodko», Nizhynska starovyna, Zbirnyk rehionalnoi istorii ta pam'iatkoznavstva, Kyiv, Vyp. 9 (12), pp. 15 – 24.

11. Lavrovskiy, N.A. (1879), «Gimnaziya vysshikh nauk knyazya Bezborodko v Nezhine (1820 – 1832)», Kiev, Tipografiya M. P. Fritsa, 158 p.

12. Mashkin, O. «Knyaz O.A. Bezborodko na tli svoei epokhy: liudyna, voienachalnyk, administrator, polityk» URL: <http://kontrev.ho.ua/bibl/Mash63.html>, Nazva z ekranu.

13. Mey, L. (1881), «Graf G.A. Kushelev-Bezborodko», Gimnaziya vysshikh nauk i Litsey knyazya Bezborodko, Izdanie vtore, ispravlennoe i dopolnennoe, Sankt-Peterburg, Otdel pervyy, pp. 176 – 178.

14. «O zavedenii v Nezhine Gimnazii vysshikh nauk knyazya Bezborodko» (1875 – 1876), Sbornik postanovleniy po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya: V 3-kh t.; 2-e izd., Sankt-Peterburg, Tipografiya V.S. Balasheva, T. 1. Tsarstvovanie imperatora Aleksandra I. 1802 – 1825 gg., Stb. 425 – 428.

15. «O naznachenii gofmeystera grafa Musina-Pushkina v zvanie Pochetnogo popechitelya Litseya knyazya Bezborodko i o perekhode sego zvaniya v rod grafom Musinykh-Pushkinykh» (1877), Sbornik postanovleniy po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya, Sankt-Peterburg, Tipografiya V.S. Balasheva, T. 5. Tsarstvovanie imperatora Aleksandra II. 1871 – 1873 gg., Stb. 1772 – 1773.

16. «O pravakh Pochetnogo popechitelya Litseya knyazya Bezborodko» (1875 – 1876), Sbornik postanovleniy po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya: V 3-kh t.; 2-e izd., Sankt-Peterburg, Tipografiya V.S. Balasheva, T. 2. Tsarstvovanie imperatora Nikolaya I. 1825 – 1855 g., Otd.1: 1825 – 1839 gg., Stb. 533.

17. «Ob ustave i shtate Litseya knyazya Bezborodko, shtate Nezhinskoy gimnazii», (1875 – 1876), Sbornik postanovleniy po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya: V 3-kh t.; 2-e izd., Sankt-Peterburg, Tipografiya V.S. Balasheva, T. 2. Tsarstvovanie imperatora Nikolaya I. 1825 – 1855 gg., Otd. 2. 1840 – 1855 gg., Stb. 30 – 47.

18. Petukhov, E.V. (1895), «Gimnaziya vysshikh nauk v Nezhine. 1820–1832 (K 75-letiyu so dnya osnovaniya). Istoricheskiy ocherk», Sankt-Peterburg, Tipografiya V.S. Balasheva i K., 1895, 61 p.

19. Petukhov, E.V. (1895), «Gimnaziya vysshikh nauk knyazya Bezborodko v Nezhine, Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya, Ch. SSSI, Otd. 2, pp. 72 – 129.

20. Polevoy, P. (1881), «Graf Aleksandr Grigor'yevich Kushelev-Bezborodko», Gimnaziya vysshikh nauk i Litsey knyazya Bezborodko; Izdanie vtore, ispravlennoe i dopolnennoe, Sankt-Peterburg, Otdel pervuy, pp. 158 – 175.

21. «Rech', proiznesennaya v torzhestvennykh sobraniyakh Litseya knyazya Bezborodko i Nezhinskoy gimnazii v 1854 i 1855 uch. godakh i istoricheskaya zapiska za 1854 – 1855 uch. god», (1856), Kiev, Universitetskaya tipografiya, 30 p.

22. Sydorenko, V. (2010), «Liudyna, shcho «vozrodyla Malorossyiu k novoi umstvennoi zhyzny»: hraf Illia Andriiovych Bezborodko», Nizhynska starovyna: Zbirnyk rehionalnoi istorii ta pam'iatkoznavstva. Kyiv, Vyp. 9 (12), pp. 11 – 14.

23. Srebnitskiy, I.A. (1881), «Graf A.I. Musin-Pushkin», Gimnaziya vysshikh nauk i Litsey knyazya Bezborodko; Izdanie vtore, ispravlennoe i dopolnennoe, Sankt-Peterburg., 1881, Otdel pervyy, pp. 178 – 180.

24. Tolbin, V. (1881), «Graf I.A. Bezborodko», Gimnaziya vysshikh nauk i Litsey knyazya Bezborodko; Izdanie vtore, ispravlennoe i dopolnennoe, Sankt-Peterburg, Otdel pervyy, pp. 154 – 157.

25. Tolbin, V. (1881) «Knyaz' A.A. Bezborodko», Gimnaziya vysshikh nauk i Litsey knyazya Bezborodko; Izdanie vtore, ispravlennoe i dopolnennoe, Sankt-Peterburg, Otdel pervyy, pp. 133 – 154.

26. Usenko, P.H. (2008), «Kushelov-Bezborodko Hryhorii Oleksandrovych», Entsyklopediia istorii Ukrainy, Kyiv, Naukova dumka, T. 5: Kon – Kiu, pp. 546 – 547.

27. «Ustav Imperatorskogo Vilenskogo universiteta» (1875 – 1876), Sbornik postanovleniy po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya: V 3-kh t.; 2-e izd., Sankt-Peterburg, Tipografiya V.S. Balasheva, T. 1. Tsarstvovanie imperatora Aleksandra I. 1802 – 1825 gg., Stb. 45 – 64.

28. «Ustav Imperatorskogo Derptskogo universiteta» (1875 – 1876), Sbornik postanovleniy po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya: V 3-kh t.; 2-e izd., Sankt-Peterburg, Tipografiya V.S. Balasheva,

Т. 1. Tsarstvovanie imperatora Aleksandra I. 1802 – 1825 gg., Stb. 631 – 634.

29. «Ustav Imperatorskogo Moskovskogo universiteta 5 noyabrya 1804 goda» (1805), Periodicheskoe sochinenie ob uspekhakh narodnogo prosveshcheniya, № 9, pp. 4 – 154.

30. TsDIAK, F. 707, op. 21, Spr. 189. Ob opredelenii kollezhskogo assessora grafa Kusheleva-Bezborodko pochetnym popechitelem Litseya knyazy Bezborodko, 1855 g., 13 ark.

Ivanenko A. Honorary Guardians of Prince Bezborodko Nizhyn High School (1840 - 1875).

The purpose of this study is to determine the powers of honorary guardians and to find out their contribution to the activities of Nizhyn high school. The powers of the Honorary Guardian of the Lyceum were quite significant in accordance with the Statute of 1840. He was primarily to take care of its financial and economic situation. The duties of the Legal Lyceum Honorary Guardian were consistently performed by the founders' descendants of the Nizhyn High School of Prince O. Bezborodko and Count I. Bezborodko on the mother's side Count O. Kusheliiov-Bezborodko, his son Count G. Kusheliiov-Bezborodko and his siser's husband Count O. Musin-Pushkin, who always provided significant support to the educational institution.

Key words: Lyceum, guardian, Bezborodko, Nizhyn, statute.

Одержано 16.01.2018.

УДК 61(091)(477.41) «189/196»

Тетяна Морей
(Переяслав-Хмельницький)

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В ГАЛУЗІ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ТА ЇЇ
ВТІЛЕННЯ НА ТЕРЕНАХ КИЇВЩИНИ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА
ПОЧАТКУ 60-Х РОКІВ XIX СТ.**

У статті проаналізовано нормативно-правове регулювання медичної допомоги населенню Київської губернії наприкінці XVIII – на початку 60-х років XIX ст. На основі архівних джерел висвітлено діяльність органів, що займалися питаннями охорони здоров'я у регіоні після проведення медичної реформи 1797 р. Медицина на українських землях у досліджуваній період регулювалася здебільшого імперськими законами. На основі архівного матеріалу та опублікованих джерел здійснено аналіз відповідних нормативно-правових актів, які підтверджують надання медичної допомоги окремим категоріям населення за рахунок органів державної влади.

У статті здійснено комплексний аналіз праць вітчизняних і зарубіжних науковців та архівних матеріалів для дослідження недостатньо вивчених питань нормативно-правового регулювання охорони здоров'я даного періоду.

Ключові слова: Київська губернія, законодавча база, медична допомога, Лікарський статут.

Серед актуальних питань сьогодення є невідкладне проведення реформ в системі охорони здоров'я. У цьому контексті особливо важливим є використання історичного досвіду в організації ефективної системи медичного обслуговування населення.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі опрацьованого матеріалу визначити особливості формування державної політики у галузі медичної допомоги та її втілення на теренах Київщини наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Вивченню нормативно-правових аспектів медичної допомоги населенню присвячено наукові доробки А. Гринзовського, В. Орленко, О. Ціборовського, В. Сороки [2, 4, 20].